

Приказ

Десанка Максимовић: традиционални и модерни песник

Бошко Сувајџић, *Сунце сија (Фолклорни и митски обрасци у поезији Десанке Максимовић)*. Ваљево: Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“, 2023, 209 стр.

У години јубилеја поводом обележавања три деценије од смрти велике српске песникиње и од оснивања Задужбине „Десанка Максимовић“, у издању Матичне библиотеке „Љубомир Ненадовић“ у Ваљеву објављена је књига Бошка Сувајџића *Сунце сија (Фолклорни и митски обрасци у поезији Десанке Максимовић)*. Посвећена је професору Слободану Ж. Марковићу, једном од оснивача Задужбине „Десанка Максимовић“ и првом председнику њеног Управног одбора, који је ту функцију предано обављао пуних десет година. Монографију чине студије о Десанки Максимовић које су већ публиковане у периодици или у научним зборницима радова о „највећој српској песникињи“, које је аутор, приликом израде монографије и ради уклапања у ширу целину, допунио и изменио.

У књизи, која је посвета и израз захвалности песникињи, часницима задужбине „Десанка Максимовић“, Народној библиотеци Србије, Ваљеву и Бранковини, аутор је трагао за фолклорним и митским обрасцима у поезији велике песникиње, чиме се, према речима Станише Тутњевића, једног од рецензената књиге, „наговештава нов и веома актуелан начин научног проучавања њеног дјела“ (стр. 191). Увидом у „Белешку о текстовима“ (стр. 204–205) сазнаје се да је аутор своја промишљања о поезији Десанке Максимовић започео пре скоро двадесет година, када је објавио „Записе са ‘Ничије земље’“. Поред тог рада, посебна поглавља посвећена су аутопоетичким записима Десанке Максимовић, истраживањима паганских и хришћанских мотива у поезији ове песникиње, семантици сакралног простора у њеној збирци *Тражим помиловање*, фолклорној традицији у песмама за децу,

симболици змије у њеној поезији, компарацији песме „Гојковица“ Бранка Миљковића и истоимене песме Десанке Максимовић, родољубивој поезији, светосавској нити, којом њена поезија одише, и поетици завичаја у Србији, која је „велика тајна“. Уместо закључка или поговора аутор монографије даје лични омаж великој песникињи, којој посвећује песму „Помиловање, за Десанку, тражим“.

Књигу отвара „Михољско лето Десанке Максимовић“, одељак у којем аутор пише о значају одржавања истоимене културне манифестације, која се сваке године одиграва у Бранковини, „престоници поезије“ (стр. 9). Важнији од тога у овом делу, иако испрва невидљиви, јесу циљеви и хипотезе које Сувајцић поставља себи и свим љубитељима и проучаваоцима поезије Десанке Максимовић. Централни делови монографије, односно све студије, показале да је аутор у уводу, дакле, баш у овом одељку, био у праву када је изнео мишљење о томе да је песникиња знала да „певајући о љубави, проговори и о човековом духовном изгнанству“ (стр. 8), да су „људи кратковеки пролазници на овом свету“ (стр. 8), да је „човек измештен из природе сам у себи распопућен, без вере, без наде, без ослонца“ (стр. 8). Знала је „да буде изразито модерним песником, а да истовремено о традиционалним песничким темама пева на традиционалан начин“ (стр. 9).

Друга студија носи назив „Поезија иза штита: аутопоетички искази Десанке Максимовић“. Већ првом реченицом изражава се став аутора да је Десанка Максимовић „највећа српска песникиња 20. века“ (стр. 10). Живот и смрт, поезија и њен смисао, песник и његов однос према стваралаштву, животу и смрти представљају аутопоетичке ставове велике песникиње. Са једне стране, како аутор објашњава, налази се реч која влада песником, а с друге стоји мишљење да се у поезији преплићу нада, страх, љубав, пролазност и смрт. Да би се једна песма родила, у томе мора да учествују „рационалне и интуитивне сфере човековог бића“ (стр.12). Анализом одређених песама у овој студији одговара се на питања о тешкоћама стваралачког процеса и настајања једног поетског дела. О тим часовима говори као о мучним тренуцима стваралачке немоћи, преиспитивања и сумње (стр.15). Такође, аутор указује на значај поезије и Вуковог језика, на које је указивала и Десанка Максимовић својом поезијом и беседама које је говорила разним поводомима: „Поезија обликује људе снажније него наука и средина у којој живе“ (стр. 19), односно: „Да заборав не би покрио имена многих великих Срба, јунака, научника, многих догађаја наше историје, Вук се посветио језику, поезији и народном животу. Тако је учинио да будемо свету на видику“ (стр. 20). Одговор на питање шта је потребно да се један човек назове песником аутор монографије даје

у реченици у којој каже да је Десанка била песник у сваком тренутку и „сваким дамаром свога свесног бића“ (стр. 21). Износећи идеје које представљају упоришне стубове поетике Десанке Максимовић: идеје природе, Бога и поезије, а о којима ће писати у још једној од својих студија, аутор завршава ову целину.

Трећа студија у монографији започиње констатацијом да је у поезији Десанке Максимовић тешко одвојити паганске од хришћанских мотива. У анализи збирке песама *Ничија земља* аутор полази од суда који се намеће приликом првог ишчитавања збирке, а односи се на пагански доживљај света и човека, као основно осећање у збирци. Међутим, поредећи ову са другим песникињиним збиркама песама, открива да су стихови обликовани „превасходно да буду руковет покајних псалама, завештајни псалтир посвећен драгим особама“ (стр. 23). У овој студији аутор примећује да је основни стилски поступак песникиње инверзија и да је *ничија земља*, у ствари, оличење неког хтонског простора. У вези са тим, слике из *Ничије земље* кореспондирају са библијским симболима у „Откривењу Јовановом“, што аутор примером и показује. Сувајдић се, у даљем делу студије, задржава на песми „Чардак ни на небу ни на земљи“, у којој је приметна транспозиција интернационалног мотива о змају љубавнику. Међутим, будући да у Десанкиној песми девојка сама моли змаја да је украде, песма добија модеран сензибилитет. У песми „Змија младожења“ указује се на везу ове песме са симболима из народне религије и мотивима из фолклора, док је у песми „Човеков дом“ кућа представљена, између осталог, и „као пантеистички храм природе засвођен иконом сунца, у екстеријеру сељачког газдинства“ (стр. 28). Повезаност паганских и хришћанских мотива у збирци *Ничија земља* видљива је у свим песмама у којима долази до симбиозе аниматистичког, анимистичког и анималистичког са хришћанским представама о смрти. Међу мотивима налази се и мотив приношења жртве („Виђење“ и „Гојковица“), а као лајтмотив збирке истиче се *црна левница*, што аутор доводи у везу са еуфемистичним термином *певачица*, који је народ користио да означи кукавицу. У збирци *Ничија земља* од птица се углавном јављају тзв. нечисте птице, које су честа појава у народним предањима и веровањима (сова, јејина, ћук, гавран). У овој збирци песама, испеваној у другом лицу, у *ничијој земљи* влада тишина, нема гласа, те нема ни човека, у њој је све демонско. Збирка је „летопис изгнанства“, јер, како Сувајдић сматра, основно метафизичко искуство које доминира у стиховима ове збирке је духовно изгнанство, оличено у усамљености.

У једној од студија аутор се бави семантиком сакралног простора у збирци песама *Тражим помиловање*. Као сакрални простори у збирци се

издвајају *друм, вода и коначиште*, што представља синкретизам митског и историјског хронотопа. Међутим, сакрални простор првенствено је простор у милости Бога (стр. 39), те је већи део овог поглавља посвећен задужбинама најистакнутијих представника династије Немањић и песми „О пореклу“, кључној за разумевање сакралне семантике и културно-материјалне оставштине Немањића у овој збирци песама. Изразиту сакралну семантику носи и црквени олтар, али и пагански храст, јер ово дрво у словенској митологији представља вертикалну осовину космоса. Поред њих, као сакрални простори издвојени су још и ваздух насељен птицама небеским и трг, као место на коме се изводе различити ритуали. Ипак, за Десанку Максимовић, како Сувајдић наводи, „најмонументалнија и најсакралнија грађевина“ био је човек.

„Мит, историја и човек у ‘Летопису Перунових потомака’“ назив је посебног поглавља/посебне студије, у којој се песникиња већ на самом почетку истиче као модеран песник из два разлога: у својим песмама проблематизовала је човеков однос према божанском и она је „песник снажне интелектуалне оријентације“ (стр. 46). Модерним поступком Сувајдић сматра и проблем хронотопа, на чему је био фокус песникињиних истраживања. Десанку Максимовић аутор посматра и као дубоко религиозног песника, пишући о митским компонентама у њеној поезији којима се не може одузети „дубоко проживљено религиозно искуство“ (стр. 47). Дајући преглед истраживања заговорника митолошке школе у 19. веку, који су се бавили процесом антропоморфизовања богова у усменој култури, Бошко Сувајдић пише о томе како песникиња користи историјске сижее и митско наслеђе са циљем да укаже на рашчовечење човека, те његово потпуно лишавање божанске промисли. У збирци *Летопис Перунових потомака* приказан је словенски пантеон чији су богови у служби напретка човека, док се смрт посматра дуалистички, а до *оног света* човека воде и хришћански светитељи и пагански богови (Архангел и Морана). У поезији Десанке Максимовић, закључује Сувајдић ову своју студију, мит уступа место историји, а „словенски пантеон нестаје на уштрб хришћанске митологије“ (стр. 64).

Стваралаштво за децу Десанке Максимовић предмет је посебне студије у монографији, у којој се аутор бавио фолклорном традицијом. Борба добра и зла основна је тема која заוקупира пажњу песникиње у песмама које је писала за децу, при чему добро, као и у фолклору, увек побеђује. Песникињино поетско стваралаштво за децу карактеришу ликови попут змије младожење, Усуда, Баш-Челика; мотиви песама подсећају на мотиве и иницијалне формуле у бајкама, а њена лексика у ствари је лексика епске народне песме. Издвајајући одређене Десанкине

песме са фолклорним мотивима, Сувајдић у овој студији проналази њихову велику сличност са српском усменом културом, коју је Десанка Максимовић, према његовом мишљењу, осећала као своју.

Посебна студија у монографији посвећена је симболици змије у поезији Десанке Максимовић, а њен наслов аутор је изабрао за наслов монографије: „Сунце сија“. На почетку Сувајдић даје преглед семантике змије из више аспеката (етнолингвистичког, фолклористичког, етнологског), да би констатовао постојање низа митолошких веровања према којима је у стваралаштву Десанке Максимовић змија представљена као демонско биће, са женском симболиком преузетом из фолклорне традиције. Насупрот томе, у њеном песништву видљиво је и небо насељено птицама, о којима је ова песникиња много писала. Аутор студије проналази везу између ова два удаљена простора (земља и небо), односно између ове две суштински различите врсте животиња: змија је повезана са култом мртвих, али „и песме о птицама имају суштинску везу са смрћу“ (стр. 86).

Предмет проучавања аутора монографије била је и истоимена песма Бранка Миљковића и Десанке Максимовић – „Гојковица“, у којој је опеван мотив узиђивања људске жртве у грађевину како би се она одржала, преузет из фолклорне традиције. У студији се указује на оно што је заједничко овим песмама (време, звезде и камење), али и на оно по чему се разликују, а то је њихова композициона структура. Након подробне анализе, задржавајући се на стиховима који у песму уносе „атмосферу есхатона“ (ст. 101), аутор закључује да је она најчвршћа веза са фолклорним предлошком у циклусу „Утва златокрила“, те да Миљковић пева о „величанственој трагици и митској неуништивости људске креације која изискује највеће могуће жртве“ (стр. 101). Иако је за разумевање ових песама кључан фолклорни предтекст, аутор сматра да се обе песме морају посматрати у склопу циклуса песама којима припадају („Ничија земља“ и „Утва златокрила“).

У следећој студији указује се на посебну вредност родољубивих песама Десанке Максимовић, с акцентом на песме „Крвава бајка“, „О пореклу“ и „Грачаница“. Пишући о „Крвавој бајци“ Сувајдић се дотиче и прозног стваралаштва Десанке Максимовић. Иако је „Крвава бајка“ „поетско сведочење о трагичном догађају“, напомиње да се песма завршава „у духу легендарне приче, узношењем у небо“ (стр. 113). „О пореклу“ је песма у којој је представљен каталог задужбина династије Немањић, а оставивши „Грачаницу“ песникиња је, како се у студији наводи, оставила „најбољи пример универзалног певања о своме народу и човечанству у целини“ (стр. 118).

У студији која носи назив „Савин монолог“: Светосавска нит у поезији Десанке Максимовић“, аутор пише о идеји Бога у песникињиној

поезији, која је у тесној вези са идејом љубави и идејом природе. У појединим песмама препознају се библијске слике и хришћански мотиви, а на песникињу су свакако, како сматра аутор монографије, утицали књижевни жанрови средњег века и дубоко разумевање религије, како народне тако и хришћанске. У студији се са великом пажњом говори о песми „Савин монолог“, у којој се примећује низ сличности са хагиографском литературом, првенствено Теодосијевим и Доментијановим житијем о Светом Сави, што аутор показује наводећи одређене делове житија. Бавећи се ритмом, мелодијом, версификацијом и метриком ове песме, Сувајцић констатује да се Десанка Максимовић користила стилско-језичким поступцима и версификацијом којима су се служили даровити појединци српске традицијске културе, те да у њеном песништву као стилско-језички поступак доминира инверзија.

Једанаесто поглавље доноси језичко-стилску и књижевну анализу песме „Србија је велика тајна“, уз бројне примере којима се показује повезаност са техником народног епског певања. Поредећи песму са песмама „Србија“ Милоша Црњанског и „Србија“ Оскара Давича и изnoseћи њихове главне карактеристике, Сувајцић закључује да све три структурно, стилски и језички другачије носе исту идеју и чине једно лице Србије, лице навикнуто на непрестану борбу, жртвовање и мучно освајање слободе. На ово поглавље тематски се надовезује студија о завичају у поезији Десанке Максимовић, у којој се завичај не може посматрати независно од осећања љубави и припадности своје народу и свему што тај народ карактерише. Заправо, он у пемама Десанке Максимовић подвлачи присуство религијског осећања, социјалне димензије која се јавља у доста песама, али и опустошену и спаљену земљу, како свој завичај песникиња описује у онима насталим почетком, за време или након Другог светског рата. Ово поглавље/ова студија доноси бројне примере песама Десанке Максимовић поткрепљене анализом уваженог аутора, изводима из песникињиних интервјуа и запажања врских познавалаца песникињиног лика и дела (Шеатовић, Пасер Илић, Костић, Гавриловић, Милошевић и други). Сliku и значај завичаја у поезији Десанке Максимовић можда најбоље описују речи аутора монографије: „Завичај је у стваралаштву Десанке Максимовић и духовно уточиште, и фолклорно-обичајни комплекс традиције, и дубока посвећеност родном језику и књижевном стваралаштву које је у њему очувано“ (стр. 162).

Завршно поглавље монографије представља, како је већ у уводу поменуто, ауторов лични омаж песникињи. У песми „Помиловање, за Десанку, тражим“, карактеристичну по акростиху, аутор/песник својим језичко-стилским поетским изразом сублимира све елементе

и мотиве већ препознате у студијама. Након песме следи списак извора и коришћене литературе, која својим обимом сведочи о ширини ауторског подухвата, рецензија „У свјетлу фолклорно митске инспирације“ Станише Тутњевића, једног од рецензената, прегледно урађени „Индекс имена“ и „Белешка о текстовима“, ауторово слово „О овом издању“ и, на самом крају, „Белешка о аутору“.

У години јубилеја поводом обележавања три деценије од смрти велике српске песникиње и од оснивања Задужбине „Десанка Максимовић“ објављена је књига *Сунцесија (Фолклорни и митски обрасци у поезији Десанке Максимовић)* Бошка Сувајдића, универзитетског професора народне књижевности и српске традицијске културе, али и афирмисаног песника, који је овом књигом показао да поетско стваралаштво Десанке Максимовић поседује степен рефлексивности који научну јавност позива на дубље промишљање њене поетске заоставштине. Такво сагледавање поезије Десанке Максимовић сврстава овог уваженог аутора у врхунске проучаваоце њеног књижевног дела, те стога сматрамо да књига представља непроцењив допринос српској науци о књижевности.

Марија Миљковић / Marija Miljković

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовкој Митровици,
Филозофски факултет / University of Priština temporarily settled in Kosovska
Mitrovica, Faculty of Philosophy

E-mail: miljkovicmarija@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-7234-2600>

Примљено/Received: 22. 5. 2024.
Прихваћено/Accepted: 24. 5. 2024.